

УДК 342.95

О.І. МИКОЛЕНКО, докт. юрид. наук,
доц., Одеський національний університет імені
І.І. Мечникова

НОТАТКИ ЩОДО МІСЦЯ НАУКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕДУРНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Ключові слова: юридична наука, наука адміністративного права, наука адміністративного процедурного права, три рівні наукового пізнання

Сьогодні юридична наука є важливим засобом науково обґрунтованого прогресивного розвитку держави і суспільства. Важливу роль у визначенні шляхів становлення й розвитку України як суверенної демократичної, соціальної, правової держави, у формуванні європейського суспільства, виконує наука адміністративного процедурного права, головне призначення якої полягає в узагальненні, систематизації й переосмисленні практичного та теоретичного досвіду, накопиченого у сфері адміністративних процедурних відносин, а також подальший їх розвиток. Її значення обумовлене і об'єктивною необхідністю збільшення ролі особистості в сучасному спілкуванні органів державної влади з організаціями і пересічними громадянами. Сьогодні склалися сприятливі умови для розвитку науки адміністративного процедурного права в Україні – зменшився ідеологічний тиск на неї, виникла можливість для її розвитку як відносно самостійної системи в межах науки адміністративного права.

Слід зазначити, що дослідження проблем науки адміністративного права чи проблем науки адміністративного процедурного права носять фрагментарний характер. Хочемо акцентувати увагу, що мова йде не про всі проблеми, які дискутуються в наукових працях та науковими спільнотами, а про проблеми «са-

мої» науки адміністративного процедурного права [1, с.14]. Тобто, про те, що заважає науці повноцінно розвиватись та виконувати свої функції. Лише поодинокі праці представників теорії держави та права і адміністративного права висвітлюють проблеми «безпосередньо» юридичної науки та перспективи її розвитку. Цікаві думки стосовно проблем юридичної науки та науки адміністративного процедурного права висловлювали в своїх працях такі вчені, як Ю.О. Гурджі [2], О.В. Кузьменко [3], В.М. Протасов [4], О.В. Фатхутдінова [5] та інші вчені Росії та України. На жаль, цих праць не достатньо, щоб досягнути масштабності проблем розвитку науки адміністративного права на сучасному етапі державотворення та визначитись з місцем та роллю науки адміністративного процедурного права в системі юридичної науки. Тому метою статті є висвітлення теоретичних засад адміністративного процедурного права як частини науки адміністративного права.

Щоб визначитись із значенням та місцем адміністративного процедурного права в системі юридичної науки, хочемо зупинитись і коротко охарактеризувати наступні положення.

По-перше, і «наука», і «наукова теорія» – це система поглядів, уявлень та ідей. Але якщо в «ідеальній теорії» всі знання мають певну ієрархію (підпорядкованість), де від істинності одного твердження залежить істинність іншого твердження та й в цілому теорії, то в науці та «теоріях науки» така підпорядкованість не завжди присутня. Навпаки, досить часто погляди, уявлення та ідеї знаходяться в одній площині, де суперечливість наукових концепцій є звичайною справою.

Отже можна говорити про існування двох видів наукових теорій: 1) ідеальні (досконалі) теорії та 2) теорії науки. Перші пропонують чітко структуровану систему знань, другі спрямовані на систематизацію накопичених в ході дослідницької діяльності знань.

Це означає, що такої ознаки як «системність» наука набуває тільки з переходом до теорії. Теоретична наука є систематизованим відображенням властивостей об'єктів на ос-

нові не тільки фактичного знання, але й великого значення абстрактних елементів. Саме наукова теорія є основою систематики відповідних форм дійсності та передумовою трансформації науки «як пізнавальної діяльності» спочатку в науку «як систему поглядів, ідей та уявлень», а потім (хоча й не завжди) в науку «як чітко структуровану систему знань (ідеальну теорію)». Тому не всі науки є науковими теоріями.

На підставі сказаного, теорію адміністративного процедурного права можна визначити як логічно узагальнену систему поглядів щодо поняття, виникнення, розвитку, системи адміністративного процедурного права та його місця в системі права України.

По-друге, для повноцінного розвитку кожна наука повинна мати три рівні наукового пізнання. Перший рівень пов'язаний з емпіричними дослідженнями, які допомагають зрозуміти процеси, що відбуваються на практиці. Другий рівень наукового пізнання пов'язаний з висуванням наукових гіпотез та обґрунтуванням наукових концепцій та вчень. Третій рівень наукового пізнання – це аналітичні узагальнення, які ґрунтуються на аналізі існуючих наукових концепцій, гіпотез, вчень, об'єднаних предметом дослідження, та спрямованих на систематизацію і структуризацію накопичених наукових знань. Якщо перший рівень наукового пізнання допомагає зрозуміти процеси, що відбуваються на практиці, та напрацьовує рекомендації щодо поліпшення ситуації, другий – надає логічність отриманим знанням, стимулює і забезпечує розвиток науки, то третій – систематизує саму науку.

Про існування науки можна говорити і тоді, коли є тільки емпіричні узагальнення, підтверджені практикою. Але для розвитку науки, перетворення її в систему поглядів, ідей, уявлень та чітко структуровану систему знань, необхідна теорія.

В юридичній науці саме теорія держави та права відіграє роль третьої сходинки наукового пізнання. Але при характеристиці галузевих юридичних наук не слід забувати про існування третьої сходинки наукового пізнання. Це

дуже важливо, адже теорія держави та права не завжди здатна відповісти на «суто» наукові проблеми, наприклад, науки адміністративного права чи науки адміністративного процедурного права.

Не принижуючи значення перших двох рівнів наукового пізнання, вважаємо, що говорити про існування теорії адміністративного процедурного права не можна без проведення ґрунтовних теоретичних досліджень третього рівня, які би систематизували накопичений науковий матеріал з проблем адміністративної процедури та адміністративного процесу. Для розвитку науки адміністративного процедурного права, перетворення її в систему поглядів, ідей, уявлень та чітко структуровану систему знань, необхідна теорія адміністративного процедурного права, яка би вказувала не тільки на зв'язок конкретного з загальним, але й на підставі теоретичних узагальнень пояснювала конкретний випадок та ефективно вирішувала проблеми науки і практики [6, с.23–30].

По-третє, серед проблем становлення та розвитку теорії адміністративного процедурного права можна виділити наступні: 1) розбіжності науки і практики; 2) високий рівень теоретизації науки; 3) етика наукової діяльності вчених.

Суперечності між наукою та практичною діяльністю існували і будуть існувати завжди. Але цей факт не слід розглядати як неспроможність науки перед практикою. Ці суперечності дають ключ до більш поглибленого розуміння досліджуваних явищ та заставляють вдосконалювати науку.

Теоретизація науки виникає тоді, коли в науці широко використовуються перший та другий рівні наукового пізнання й ігнорується третій рівень, який як раз і спрямований на систематизацію науки. Тому адміністративне процедурне право сьогодні ще не стало єдиною конструкцією, де кожна частина на своєму місці. Іноді ці частини важко підігнати одну до одної, але для цього й існує теорія адміністративного процедурного права, щоб знайти зв'язки між явищами, подіями й фактами, непомітні при поверховому та поспішному дослідженні.

Одними з основних перепон розвитку будь-якої науки є не скільки об'єктивні чинники, оскільки суб'єктивне бачення вирішення теоретичних проблем окремими науковцями. В науці адміністративного процедурного права ці суб'єктивні чинники сьогодні набули навіть шкідливих та регресивних тенденцій, адже «професійність» вчених та «етика» наукової діяльності безпосередньо впливає на рівень дослідженості правових явищ.

По-четверте, вважаємо, що в предмет науки слід включати поняття, теорії і концепції, що буде являти собою форму внутрішньої рефлексії науки. Також вважаємо, для виникнення та розвитку певної науки чи наукової теорії в межах юридичної науки не є обов'язковим існування відповідної галузі права, яка начебто «підживлює» та «підкріплює» цю науку чи теорію. Таким чином, до об'єкту науки адміністративного процедурного права слід віднести: нормативний, теоретичний, практичний, історичний, прогностичний та інші значущі аспекти функціонування такого елементу системи права як адміністративне процедурне право (підкреслюємо, що мова не йде про галузь права); адміністративну процедуру як різновид правової процедури; суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації адміністративних процедурних норм; адміністративний процедурний режим; механізм адміністративного процедурного регулювання; власне, науку адміністративного процедурного права.

Границі ж застосування теоретичних напрацювань науки адміністративного процедурного права визначаються її предметом. На сучасному етапі розвитку до предмету науки адміністративного процедурного права слід віднести наступні питання: адміністративне процедурне право як елемент системи права України (мова не обов'язково йде про галузь права, адже систему права можна поділити на елементи (частини) за іншими критеріями ніж предмет та метод правового регулювання); історія виникнення та розвитку адміністративного процедурного права як науки і як комплексного утворення в системі права; категоріальний

апарат адміністративного процедурного права; методологія науки адміністративного процедурного права; предмет та метод адміністративного процедурного регулювання; цілі та принципи адміністративного процедурного регулювання; статус суб'єктів адміністративного процедурного регулювання; адміністративні процедурні норми; адміністративні процедурні відносини та юридичні факти, що породжують, змінюють їх та припиняють їхню дію; адміністративний процес як різновид адміністративної процедури; адміністративна процедурна форма; структура адміністративних процедур.

По-п'яте, наука адміністративного процедурного права знаходиться сьогодні на стадії остаточного оформлення як системи поглядів, ідей, уявлень. Пояснюється це тим, що об'єкт та предмет наукового дослідження визначений, але він ще корегується та уточнюється, що, в свою чергу, свідчить про зародження третього рівня наукового пізнання. Саме теорія науки допоможе внести лад в наукову термінологію, переосмислити методологію, визначити об'єм науки адміністративного процедурного права та надати системність отриманим знанням.

Вирішення питання про самостійність цієї чи іншої науки в системі юридичних знань вважаємо не коректним. Адже кожна юридична наука – це відносно самостійне наукове формоутворення в загальному процесі поняттєво-правового вивчення і вираження об'єктивної дійсності. Якщо предмет юридичної науки в цілому – це поняття права у всіх аспектах його теоретико-пізнавального прояву і виразу, то предмет кожної окремої юридичної науки як складової частини (елемента) предмета юридичної науки в цілому – це якийсь певний аспект даного поняття права, якийсь певний елемент (складова частина) юридичної дійсності. Отже наука адміністративного процедурного права – це відносно самостійний елемент юридичної науки, який має свій предмет дослідження. Відносна самостійність науки проявляється в тому, що, з одного боку, вона базується та враховує у своїх досліджен-

нях термінологію і методологію, запропоновані теорією держави та права, наукою адміністративного права і інших галузевих процесуальних наук, а, з другого боку, має та розробляє свою наукову термінологію і на працює свою методологію.

По-шосте, методологія науки адміністративного процедурного права являє собою систему особливих методів – ідей, принципів, прийомів, способів дослідження загальних закономірностей становлення та розвитку правових явищ, що складають предмет науки. У сучасній науці досить успішно працює багаторівнева концепція методологічного знання. У цьому плані всі методи наукового пізнання за ступенем спільності й сферою дії можуть бути розділені на три основні групи: загальні, загальнонаукові та спеціальні.

До загальних методів науки адміністративного процедурного права відносяться такі філософські методи – метафізичний, діалектичний, матеріалістичний, діалектично-матеріалістичний, ідеалістичний, аналітичний, інтуїтивний, феноменологічний, герменевтичний метод, метод діалектичної логіки та інші методи.

Загальнонаукові методи – це прийоми, які не охоплюють всього наукового пізнання, а застосовуються лише на окремих його етапах, на відміну від загальних методів. До основних загальнонаукових методів науки адміністративного процедурного права відносяться: 1) загальні логічні прийоми (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абдукція, аналогія); 2) метод історизму; 3) системно-структурний (системно-функціональний) метод; 4) конкретно-соціологічний метод; 5) статистичний метод; 6) порівняльно-правовий метод; 7) формально-юридичний метод.

Спеціальні методи – це прийоми, які базуються на досягненнях суспільних та технічних наук: моделювання, математичний, кібернетичний та ін.

Перелічені вище методи наукового пізнання складають методологію науки адміністративного процедурного права. Отже методологія науки адміністративного процедурного права являє собою систему особливих мето-

дів дослідження загальних закономірностей становлення та розвитку правових явищ, що складають предмет науки.

По-сьоме, кожна з юридичних наук має власний понятійний апарат, що відповідає її історично сформованому предметному змісту. Такий власний понятійний апарат зараз розробляється й наукою адміністративного процедурного права. Адже саме понятійний апарат разом із предметом науки дозволяють ідентифікувати певну науку як таку, відмежувати її від інших наук, визнати самостійною галуззю знання.

Категорії та поняття науки адміністративного процедурного права складають її змістовну частину, адже вони є її вихідними точками, першоосновою, опорними пунктами. Сьогодні наука адміністративного процедурного права повинна вдосконалити свою систему наукових категорій, частину з яких обов'язково погодити з науковими категоріями філософії права і теорії держави та права, частину запозичити у інших споріднених наук, а частину напрацювати самостійно.

У формуванні правових понять у науці адміністративного процедурного права приймають участь майже всі методи наукового пізнання, але основними з них є діалектичний метод наукового пізнання та такі загальнологічні прийоми як індукція і дедукція.

Недостатньо розроблені, не апробовані та не сприйняті наукою адміністративного процедурного права і практикою поняття, які існують поки що на рівні гіпотез чи недостатньо сформованих правових утворень, не можуть розглядатися як логіко-правові новели і не повинні пропонуватись суб'єктам правотворчості як незаперечні істини.

На підставі окреслених вище теоретичних засад адміністративного процедурного права можна зробити наступні висновки.

Наука адміністративного процедурного права має свій предмет дослідження, але розвивається сьогодні як частина науки адміністративного права. Вона враховує у своїх дослідженнях термінологію і методологію, запропоновані теорією держави та права, наукою адміністратив-

ного права та іншими галузевими процесуальними науками, але, при цьому вправі мати й розробляти свою наукову термінологію і напрацьовувати свою методологію.

Сьогодні наука адміністративного процедурного права в основному визначається як вид пізнавальної діяльності, яка спрямована на узагальнення, систематизацію й переосмислення практичного та теоретичного досвіду, накопиченого у сфері адміністративних процедурних відносин, а також на подальший їх розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Миколенко О. І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право и процес; фінансове право, інформаційне право» /

О. І. Миколенко ; Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 40 с.

2. Кузьменко О. В. Адміністративно-процесуальне право України : підручник / О. В. Кузьменко, Т. О. Гуржій ; за заг. ред. О. В. Кузьменко. – К. : Атака, 2007. – 416 с.

3. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу : монографія / О. В. Кузьменко. – К. : Атіка, 2005. – 352 с.

4. Протасов В. Н. Основы общеправовой процессуальной теории / В. Н. Протасов. – М. : Юридическая литература, 1991. – 144 с.

5. Фатхутдінова О. В. Теоретико-правові проблеми юридичного процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Фатхутдінова. – К., 2000. – 16 с.

6. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права : монографія / О. І. Миколенко. – Х. : Бурун Книга, 2010. – 336 с.

Миколенко О. І. Нотатки щодо місця науки адміністративного процедурного права в системі юридичної науки / О. І. Миколенко // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 688–692 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13toicjn.pdf>

Наводяться результати проведеного комплексного дослідження стосовно місця науки адміністративного процедурного права в системі юридичної науки. Дається перелік теоретичних засад адміністративного процедурного права як частини науки адміністративного права.

Миколенко А.И. Заметки о месте науки административного процедурного права в системе юридической науки

Приводятся результаты проведенного комплексного исследования о месте науки административного процедурного права в системе юридической науки. Дается перечень теоретических основ административного процедурного права, как части науки административного права.

Mikolenko A.I. Notes about the Place of Science of Administrative Procedural Law in the System of Jurisprudence

The results of studies on space science administrative procedural law in the legal science are presents. Briefly addresses the theoretical principles of administrative procedural law as part of the science of administrative law.